

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏSİNDƏ DİRİJORLARIN PEŞƏ HAZIRLIĞININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

İxtisas: 5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(musiqinin tədrisi metodikası)

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Aqil Müzəffər oğlu Qafulov**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Tamilla Fərrux qızı Kəngərlinskaya

Rəsmi opponentlər: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Minarə Rəhim qızı Dadaşova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Sevinc Sərdar qızı Əliyeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Aynur Vahid qızı Hüseynova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Xalq artisti, professor
_____ **Fərhad Şəmsi oğlu Bədəlbəyli**

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
_____ **Leyla Ramiz qızı Zöhrabova**

Elmi seminarın sədri: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
_____ **Tamilla Əli qızı Bağirova**

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ XASİYYƏTNAMƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Musiqi ifaçılığının bütün növlərinin, o cümlədən dirijorluq sənətinin intensiv inkişafı Azərbaycan milli musiqi mədəniyyətinin böyük nailiyyətləri sırasında durur. Hazırkı dövrdə sosial mühitin demokratikliyi, onun daim yenilənməsi, milli mədəni ənənələrin aktiv surətdə dirçəlməsi və bərpa olunması, ali musiqi təhsil strukturunda aparılan islahatlar, təhsil sahəsində özünü göstərən humanist potensial və meyarların inkişafı, yetişməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsində dirijorun bir musiqi maarifçisi kimi rolu, yüksək bədii mədəniyyətin fəal təbliğatçısı kimi onun bu prosesdə iştirakı xüsusilə artmışdır.

Tələbə-dirijorların peşə hazırlığının elmi araşdırma kimi aktuallığı müasir təhsilin demokratikləşməsi və humanistləşməsi ilə bağlıdır. Hazırkı problem tələbə-dirijorların mənəvi inkişafını müəyyənləşdirir, onların düşüncəsini humanistik dəyərlərə yönəldir. Müasir sositumda humanist prinsiplərin aktivləşdirilməsi tələbə dirijorların peşə hazırlığına, dirijorluq sənətinin tədris metodikasının yenilənməsinə və ifaçılıq təcrübəsinin artmasına səbəb olur. Hazırda müasir təhsilin humanist istiqamətə yönəlməsinə baxmayaraq, məzun-dirijorların fəaliyyəti bu gün avtoritar idarəetmə kimi qəbul olunur. Musiqi kollektivinə rəhbərlik etmək dirijora bir növ kor-koranə avtoritar təcəvilik, ona itaət kimi təsəvvür edilir. Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığı zamanı aparılan empirik müşahidələr, iş təcrübəsi və problemin təhlili onu söyləməyə əsas verir ki, müasir dirijorun fəaliyyəti yüksək professional polistilistik idarəetmə bacarığı tələb edir. Dirijorun fəaliyyətinə yalnız kor-koranə avtoritar təcəvilik kimi yanaşmaq olmaz. Bu elə bir peşədir ki, kollektivlə dialoq zərurəti tələb edir. Müasir dirijorun uğurlu fəaliyyətində *“başqa bir şəxsi başa düşüb, onu anlamaq son dərəcə vacibdir”*¹, humanistik dialoq yaratmaq və onu öz peşə fəaliyyətinin ən mühüm prinsiplərindən birinə çevirmək, müasir

¹ Rocers, K.R. Psixoterapiyaya baxış. İnsanın formalaşması / K.R.Rocers. - Moskva: Proqress, - 1994, - s.11

pedaqogika, psixologiya, etika və aktyor sənətinə dərindən bələd olmaq, polistilistik idarəçiliyə yiyələnmək əhəmiyyət kəsb edir.

Dirijor peşəsindəki avtoritar üslub və prinsiplər musiqi ifaçılarının bədii yaradıcılıq cəhətdən passivliyinə səbəb olur. Dirijorun fikir, hiss və hərəkətləri onların düşüncəsində heç bir iz qoymur, nəticədə isə subyektin (dirijorun) obyektə (musiqiçilərdən ibarət kollektiv) qarşılıqlı səmərəli əlaqəsi pozulur və bu vəziyyət tələb edir ki, tələbə dirijorların peşə hazırlığında avtoritar idarəçiliyə qarşı dura bilən effektiv metodika işlənilib hazırlansın.

Musiqi kollektivinin (orkestr, xor) spesifik ifaçılıq xüsusiyyəti dirijorla qarşılıqlı əlaqə üzərində qurulub. Dirijor musiqi kollektivinin ifaçılıq prosesinə rəhbərlik edir. Subyekt və obyekt arasındakı qarşılıqlı əlaqənin effektivliyi bütün kollektivin fəaliyyəti üçün böyük əhəmiyyət daşıyır və onun müvəffəqiyyətinə, səmərəliliyinə təsir edir. Bu prosesin spesifikasının, onun məzmununun və dinamikasının tədqiqinə olan zərurət, didaktik təlim üzrə işlənilib hazırlanması (struktur tərtibi) onun bütün musiqi kollektivinin professional təşəkkülü və inkişafındakı rolunu müəyyənləşdirir. Dirijorla musiqi kollektivinin müştərək fəaliyyətinin effektivliyi və səmərəliliyi bu prosesin hansı forma, üsul, vasitə və metodlar əsasında təşkilinə əsasən həyata keçirilməsindən irəli gəlir. Dirijor tərəfindən bu prosesin idarə olunma məharəti ümumi məqsəd və vəzifələrə müvafiqdir. Eyni zamanda daxili səbəblər nəticəsində əmələ gələn situasiyalara da uyğundur, rəşional təşkil olunmuş qarşılıqlı dialoq əlaqəsinə əsaslanır.

Müasir dövrdə dirijorluq sənətinin polistilistikliyinin aktuallığı psixologiya, idarəçilik və humanistik dialoq üzrə biliklərə yiyələnməyə əsaslanır. Tolerantlıq, əməkdaşlıq, həmrəylik, səmimiyyət ideyasını ifadə edir, dirijor fəaliyyətinin məzmun və xarakterini müəyyənləşdirir. Orkestrin idarə olunma prosesinin ən əvvəl qarşılıqlı ünsiyyət üzərində qurulması – mənəvi dialoqun ünsiyyət forması kimi digər növlərlə müqayisədə üstünlüyünü təsdiq edir. Çünki dirijor və kollektivin tam qarşılıqlı əlaqəsi bütün ifaçılıq prosesinin effektivliyinin ən mühüm şərtlərindən biridir.

Beləliklə, təqdim olunmuş dissertasiya işinin aktuallığı müasir dirijorluq sənətinin tələblərindən irəli gəlir və burada tələbə dirijorların peşə hazırlığı məsələləri (nəzəri, praktiki və psixoloji-etik) əsas yerdə

durur, bu işin yerinə yetirilməsində dirijorluq sənətinin metodik təcrübəsinə söykənən müasir texnologiyaların tətbiqi də vacibdir.

Araşdırılan problemin tədqiqi zamanı biz ilk növbədə xarici və milli dirijorluq sənətinin həm elmi-nəzəri, həm də praktiki təcrübəsinə istinad etmişik.

Dirijorluq sənətinə aid olan çoxsaylı elmi və metodik tədqiqatlar mövcuddur. Bunların içərisində əsasən xarici alimlər və dirijorlar elmi zənginləşdirərək əhəmiyyətli dərəcədə töhfə vermişlər. Bu mənada aşağıdakı əsərlərin adını qeyd etmək lazımdır: H.Berlioz “Orkestr dirijoru” (1894); F.Veynqartner “Dirijorluğa dair” (1927); V.Boqdanov-Berezovski “Sovet dirijoru” (1956); H.Vud “Dirijorluğa dair” (1958); E.Nappravnik “Avtobioqrafik, yaradıcı materiallar, sənədlər, məktublar” (1959); X.M.Korredor “Pablo Kazalsla söhbət” (1960); Ş.Münş “Mən - dirijoram” (1960); B.Valter “Musiqi və musiqiçilər” (1962); A. Pazovski “Dirijor qeydləri” (1968); İ.Musin “Dirijorluq texnikası” (1967); “Dirijorun peşə hazırlığına dair” (1987); “Dirijor jestləri” (2006); T.Qrum-Qrijimaylo “Dirijor sənətinə dair” (1973); A. Anisimov “Dirijor-xormeyster” (1976); K.Kondraşin “Dirijor dünyası” (1976); E. Kan “Dirijorluq elementləri” (1980); L.Ginzburq “Pablo Kazals” (1958); “Seçilmiş nümunələr. Dirijorlar və orkestrlər. Dirijorluğun nəzəriyyəsi və təcrübəsi” (1981); L.Bezborodova “Dirijorluq” (1985) və s.

Azərbaycan alim və pedaqoqları hazırda dirijorluq sənətinin nəzəriyyə və metodikasının inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişlər və dünya dirijorluq təcrübəsinə əsaslanaraq milli dirijorluq sənətinin əldə etdiyi təcrübəni əxz etmişlər. Bunların içərisində E.Novruzovun “Dirijorluq və estetika” (1989); L. Məmmədovanın “Azərbaycan xor mədəniyyəti” (2010); Y.Həbibovun “Xorşünaslıq” dərs vəsaiti (1998); N.Mirzəyevanın “Xorşünaslıq” dərs vəsaiti (2007); L.Atakişiyevanın “Azərbaycan musiqi materialları əsasında xor nümunələri” (1993); “Azərbaycan bəstəkar əsərlərinin nümunəsində orfoepiya qaydalarının öyrənilməsi” (1999); Z. İsmayılovanın “Azərbaycan bəstəkarlarının a capella xor nümunələri və onların öyrənilməsi” (1987) və “Azərbaycan bəstəkarlarının xor yaradıcılığındakı yeni təmayüllər

aspektində xor ifaçılıq məsələləri (1970-1985)” (1988) adlı metodik vəsaitləri qeyd olunmalıdır.

Azərbaycan tədqiqatçılarının istedadlı dirijorların yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyaları da dəyərli materialdır: S.F.Kərimov “İstedadlı sənətkar” (1972); “Maestro Niyazi. Xatirələr. Məqalələr. Məktublar” (1987); A.S.Tağızadə “Niyazi. Yaradıcılıq bioqrafiyası və ifaçılıq üslubunun xüsusiyyətləri” (2002); R.D.Rzayeva “Bir ruh çırpıntısı” (2003) və digərləri buna nümunədir.

Bununla bərabər qeyd etmək lazımdır ki, musiqişünaslığın bu sahəsi hərtərəfli araşdırılmalıdır, müəllif və kollektiv monoqrafiyalar, elmi-metodik işlər və dərs vəsaitləri yaradılmalıdır. Kamera, caz, milli orkestrlər və xor kollektivlərinə rəhbərlik edən bir sıra Azərbaycan musiqiçilərinin dirijorluq fəaliyyəti hələ də tədqiq olunmamışdır. Orkestr dirijorlarının peşə hazırlığı probleminin tədqiqi xüsusən nəzərə çarpandır. Çünki Bakı Musiqi Akademiyasının dirijorluq kafedrasının məzunları öz gələcək peşə hazırlığı və təcrübə dövrünü ölkə hüdudlarından kənar - əsasən Rusiya və Almaniyada həyata keçirirlər.

Odur ki, Azərbaycan dirijorluq sənətinin elmi-nəzəri, praktik və metodik təcrübə baxımdan öyrənilməsi öz fəal tədqiqatını, təhlilini və ümumiləşdirmələrini tələb edir.

Yuxarıda qeyd olunanlar məcrasında dirijor ifaçılığının gələcək inkişafı ilə bağlı məsələlər, yeni nəsil dirijor ifaçılarının peşə hazırlığı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Hazırda dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbə dirijorların peşə hazırlığı məsələsinin intensiv surətdə təkmilləşdirilməsinə baxmayaraq, dirijorluq qabiliyyəti, bilik və bacarıqları ilə şəxsi göstəricilər və ifaçılıq təcrübəsi arasında uyğunsuzluq müşahidə edilməkdədir. Belə qeyri-müntəzəmlik dirijor ifaçılıq sənətinin ümumi peşə fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə qabiliyyətləri, onların bilik və bacarıqlarının səviyyəsi ilə şəxsi keyfiyyətləri arasındakı təzadın aradan qaldırılması hazırkı tədqiqat işinin əsasını təşkil edir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı – dirijorluq fakültəsi tələbələrinin hərtərəfli peşə hazırlığıdır. Tədqiqatın

predmeti – tələbə-dirijorun nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlığının qarşılıqlı əlaqəsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi – dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyə prosesi zamanı tətbiq olunan tədris üsullarının nəzəri, praktiki və psixoloji vəhdətini təmin edən metodikanın əsas istiqamətlərinin işlənib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədindən irəli gələrək aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

1. Dirijorluq sənəti sahəsində tarixi, elmi-nəzəri, metodik və praktik təcrübənin təhlili;

2. Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyəsinin nəzəri və praktik istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

3. Dirijorların peşə hazırlığının psixoloji-etik istiqamətlərinin təyin edilməsi;

4. Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyəsində təcrübi-eksperimental işin gedişi zamanı üç əsas metodik istiqamətin həyata keçirilməsi;

5. Təcrübi-eksperimental işin nəticələrinin təhlili və ümumiləşdirilməsi, tədqiqatın nəticələrinə yekun vurulması, ümumi nəzəri və praktiki xülasənin müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqat üzərində iş zamanı aşağıdakı **metodlar** tətbiq olunmuşdur:

1. Dirijorluq sənətinin tarixi, nəzəriyyəsi və təcrübəsi ilə bağlı ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili;

2. Görkəmli dirijorların metodik və praktik təcrübəsinin tədqiq edilməsi;

3. Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin təlim-tərbiyə prosesinin müşahidə edilməsi;

4. Tələbə-dirijorların nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlıq səviyyəsinin müqayisə edilməsi, müsahibə-söhbətlərin, elmi mübahisə-disputların, açıq dərslərin aparılması, anket və testlərin hazırlanması;

5. Tələbələrin seminar və konfranslarda çıxışının təhlili;

6. Eksperimentlərin yaradılmasını və təşkilini təmin edən təcrübi-eksperimental işin qurulması;

7. Ali təhsil müəssisəsində tələbələrin nəzəri, praktiki və psixoloji-etik peşə hazırlığının öyrənilməsi və effektiv yolların axtarışı.

Müdafiyyə aşağıdakı müddəalar irəli sürülmüşdür:

1. Tələbə-dirijorların təlim-tərbiyəsinin hazırkı dövründə onların peşə hazırlıq sistemi ənənəvi metodlarla yanaşı, həm də innovasiya üsullarının tətbiqini aktuallaşdırır;

2. Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığı böyük potensial və perspektivlərə malikdir, amma buna baxmayaraq çox zaman həyata keçirilməyərək qalır;

3. Ali təhsil müəssisəsində tələbə-dirijorların təlim-tərbiyəsində özünü göstərən neqativ tendensiyalardan biri də ondan ibarətdir ki, nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlıq arasında uyğunsuzluq müşahidə edilməkdədir;

4. Bu faktor öz növbəsində tələbə-dirijorların nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlığı arasındakı qarşılıqlı əlaqəni məqsədyönlü bir şəkildə həyata keçirən xüsusi təhsil sisteminin işlənib hazırlanmasının vacibliyinə səbəb olur;

5. Təhsil sisteminin işlənib hazırlanmasının praktik-təcrübi surətdə həyata keçirilməsi təsdiq etmişdir ki, yerinə yetirilən tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti tam şəkildə doğrudur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, ilk dəfə olaraq:

- Ali təhsil müəssisəsində pedaqogika sahəsinin nəzəriyyə və təcrübəsində tələbə dirijorların peşə hazırlığının nəzəri, praktiki və psixoloji-etik bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinin vəhdət şəklində tədqiqinin aktuallığı əsaslandırılmışdır;

- Dirijorların peşə hazırlığı prosesində tələbələrin əldə etdiyi nəzəri bilik, praktiki bacarıq və psixoloji-etik hazırlıq səviyyəsi arasındakı uyğunsuzluq üzə çıxarılmışdır;

- Dirijorluq sənətinin tarixi, nəzəri və praktiki təhlili əsasında dirijorluq fəaliyyətindəki psixoloji-etik komponentin əhəmiyyəti göstərilmişdir;

- Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığının psixoloji-etik komponenti elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır;

- Tələbələrin nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlığının bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin effektivliyinə imkan yaradan üsul sistemi elmi və eksperimental-təcrübi nöqteyi-nəzərdən təsdiq edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.

- Ali təhsil müəssisəsində tələbə-dirijorların peşə hazırlığında onların nəzəri, praktiki və psixoloji-etik bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinin harmonik vəhdətdə həyata keçirilməsinin vacibliyi və zəruriliyi müəyyənləşdirilmişdir;

- Dirijorluq fəaliyyətini müvəffəqliyətlə və effektiv surətdə həyata keçirməyə imkan verən xüsusi təhsil sistemi işlənilib hazırlanmışdır;

- Tələbə-dirijorların peşə hazırlığında bu sistemin geniş bir şəkildə, praktik olaraq həyata keçirilməsinin mümkünlüyü üzə çıxarılmışdır.

Tədqiqatın aprobasiyası və onun yekun nəticələrinin tətbiqi müəllifin dövrü mətbuatdakı elmi nəşrlərində, aşağıda qeyd olunan respublika və beynəlxalq konfranslardakı çıxışlarında həyata keçirilmişdir:

1. “Müasir elmin problemləri və perspektivləri”. XIX Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, Moskva, – 2017.

2. “Türksoylu xalqların musiqi mədəniyyətinin tədqiqi problemləri”. XVII Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, – Bakı, 2018.

3. Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII Respublika elmi konfransı, – Bakı, 2018.

4. “Müasir dövr humanitar sahənin elm, təhsil və yaradıcılıq problemləri üzrə elmi və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin istiqamətləri və mühüm nəticələri”. VI Respublika elmi-praktiki konfrans. – Bakı, 2019.

Yerinə yetirilən tədqiqatların nəticələrinə əsasən iddiaçı tərəfindən 11 elmi iş nəşr olunmuşdur. Bunlardan iki elmi əsər xarici nəşrdir, dörd elmi əsər isə respublika və beynəlxalq konfrans materiallarıdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Tədqiqat Ü.Hacıbəyli Bakı Musiqi Akademiyasının “Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın ümumi həcmi. Elmi tədqiqat girişdən, üç fəsildən, nəticə bölməsindən, istifadə olunan ədəbiyyat siyahısından və dissertasiyaya əlavələrdən ibarətdir. Bölmələrin işarə həcmi: giriş – 13590, birinci fəsil – 69627, ikinci fəsil – 59506, üçüncü fəsil – 48501, nəticə bölməsi – 9423, istifadə edilmiş

ədəbiyyat siyahısı – 23342, əlavələr – 12744. İşin ümumi həcmi – 200647 işarə təşkil edir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin giriş bölməsində mövzunun aktuallığı, elmi işlənmə dərəcəsi, əsas problemi, onun həyata keçirilməsi üçün məqsəd və vəzifələr, tədqiqatın başlıca bazası və mərhələləri, elmi yeniliyi əsaslandırılır, yerinə yetirilən işin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, elmi işlənmə dərəcəsi, müdafiəyə irəli sürülən əsas müddəalar, eləcə də tədqiqatın aprobasiyası və onun yekun nəticələrinin tətbiqi müəyyənləşdirilir.

Dissertasiyanın I fəsl “Dirijorluq sənətinin ümumi tarixi və elmi-nəzəri əsasları” adlanır. Fəsil iki paragrafdan ibarətdir. **I paragraf** – “Xarici dirijorluq sənətinin inkişaf tarixinin şərtləri və nəzəri əsasları” qərbi Avropa dirijorluq sənətinin inkişaf tarixinə həsr olunmuşdur.

Müəllif qeyd edir ki, dirijorluq sənətinə həsr olunan ilk əsərlər F. List, R. Vaqner, H. Berlioz və digər musiqiçilər tərəfindən yaradılmışdır. Bu əsərlərin meydana çıxması musiqi-ifaçılıq sənətinin bu sahəsində elmi-nəzəri fikrin sonrakı inkişafının fundamental bünövrəsi olmaqla yanaşı, həm də bu sənət növünün xüsusi əhəmiyyətini: ilk növbədə, müstəqilliyini, digər sahələrlə müqayisədə mürəkkəbliyini və polifunksional strukturunu müəyyənləşdirir.

Musiqi incəsənətinin sonrakı inkişaf prosesi ilə aprobasiya olunaraq, dirijorluq sənəti tədricən musiqi ifaçılığının müstəqil sahəsinə çevrilir.

Bəstəkar yaradıcılığının və musiqili-ifaçılıq sənətinin bütün sahələrinin intensiv inkişafı, onların bir-birinə qarşılıqlı təsiri bir tərəfdən dirijor fəaliyyətinin statusunu yüksəldir və onu musiqi-ifaçılıq fəaliyyətinin müstəqil bir növü kimi irəliyə doğru aparır. Digər tərəfdən isə daha hazırlıqlı dirijorların meydana çıxmasına ehtiyac yaranır və bu cəhət onları musiqi incəsənətindəki əsərlərin əsl yaradıcı-interpretatoruna çevirirdi.

Dirijor ifaçılığının inkişafı ilə eyni vaxtda dirijorluq fəaliyyətinə, onun xüsusiyyətlərinə, texnika və elementlərinə, məşq üsullarına,

interpretasiya proseslərinə və s. dair elmi fikir də inkişaf etməyə başladı. Dünya şöhrətli dirijorlar ən müxtəlif üslub və formada öz müəllif monoqrafiyalarını yaratmağa başlayırlar. Onların hamısı bənzərsiz müəllif üslubunun daşıyıcısı idi. Lakin bununla belə dirijorluq sənətinin elmi nəzəriyyəsinin meydana çıxmasına yol açmışlar. Bu işlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri onların ilk növbədə bədii-estetik və elmi-metodik yanaşma tərzinin harmonik cəhətdən bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsindən ibarət idi. Belə nəşrlərin müəllifləri öz əsərlərində bu istiqamətləri bir-birindən heç ayırmırdılar. Əksinə, onları dirijorluq prosesinin bərabər hüquqa malik tərkib hissəsi hesab edirdilər.

Dissertasiya müəllifi tərəfindən təhlil edilən elmi-metodik ədəbiyyat göstərir ki, məşhur dirijorlardan hər biri fikir və mülahizələrini öz şəxsi təcrübələrində ifadə etmişlər. Onlar öz nöqteyi-nəzərlərindən, bədii-estetik və etik prinsiplərdən irəli gələrək, yaradıcılıq təcrübələrini metodik ümumiləşdirmələr səviyyəsinə çıxarmışlar. Öz diqqətini eyni yaradıcı problemlərin həllinə yönəldən dirijorlar (dirijorluq texnikası, musiqi ifadə vasitələrinin müxtəlif elementləri, məşqlərin özünə xas xüsusiyyətləri, interpretasiya və s.) bu məsələlərə öz dərin, individual münasibətini ifadə etmişlər.

Əldə olunan bilik, ifaçılıq təcrübəsi və nəhayət, ustalıq – psixoloji, fiziki keyfiyyətlərə, estetik və etik meyarlar kimi şəxsi əlamətlərə uyğun bir şəkildə əksini tapır. Görünür ki, dirijorların üslubu, onların dirijorluq etmə tərzini, ifaçılıq interpretasiyalarının təkraredilməzliyi məhz buna görə bir-birindən parlaq surətdə fərqlənir. Bu isə dirijorluq sənətinə dərin, individual və şəxsi xüsusiyyətlərə malik bir sahə kimi yanaşmağa imkan verir.

Yuxarıda qeyd olunan dirijorların ədəbi irsinin əhəmiyyətinə dəyər vermək olduqca çətindir. Heç şübhəsiz ki, onlar dirijorluq sənətinin sonrakı inkişafına və yeni dirijor nəslinin formalaşmasına böyük təsir göstərmişlər.

Dirijorluq üzrə elmi-metodik ədəbiyyatın icmalı göstərir ki, “...*öz subyektiv təcrübəsini müəyyən elmi-metodik ümumiləşdirmələr şəklində ardıcıl ifadə edə bilmək çox dəyərlidir...*”². Bu metodik

² Anisimov, A.İ. Dirijor-xormeyster / A.İ. Anisimov. – Leninqrad: Muzıka, – 1976. – c.14

işlərin və dərs vəsaitlərin müəlliflərindən heç biri dirijorluq sənəti sahəsində elmi-yaradıcı və metodik kəşflər iddiasında olmamışlar, öz qeyri-adi, bənzərsiz və müxtəlif ifaçılıq təcrübələrinə söykənərək dirijorluq sənətinin və dirijorluğa dair elmi fikrin inkişafına öz töhfələrini vermişlər.

Odur ki, yaradıcılıq yoluna yeni qədəm qoyan dirijor geniş elmi-metodik ədəbiyyatda cəmləşən, ümumiləşdirilmiş, tarixən bərqərar olmuş təcrübəyə dayaqlanaraq öz individual yolunu, fərdi metod və üsullarını, həm xor, həm də opera-orkestr dirijorluğuna dair qarşısına qoyduğu müxtəlif yaradıcı məsələlərin həllini tapa bilər.

Dirijorluq sənətinə dair elmi və metodik fikrin inkişaf prosesini ümumilikdə əhatə edib nəticə çıxararaq, dissertasiya işinin müəllifi belə qənaətə gəlir ki, bu ifaçılıq növünün ilkin tarixi mərhələsində sırf nəzəri və praktiki bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin vacibliyi nəzərə çarpmışdır. Bununla bərabər qeyd etmək lazımdır ki, musiqi-ifaçılıq fəaliyyətinin mühüm meyarlardan birini ifaçılıq sənətinə məlum olan daha ilkin təcrübə təşkil etmişdir. Başqa sözlə desək, dirijorluq fəaliyyətinə ya təcrübəli musiqiçilər, ya bəstəkarlar, ya da ifaçılar üz tutmuşlar.

Dirijorluq sənəti inkişaf etdikcə, ona yiyələnmə metodları, eləcə də dirijorluq fəaliyyətinin peşəkarlığı yüksəldikcə, dirijorluq peşəsinin psixoloji keyfiyyətlərinə və psixoloji hazırlığa olan maraq da artır. Dirijorluq sənətinin müasir nümayəndələri bu əlamətləri nəzəri və praktiki biliklər qədər mühüm və əhəmiyyətli hesab edirlər.

I fəslin II paragrafi Azərbaycan dirijorluq sənətinin inkişafına həsr olunmuşdur.

Dissertasiya müəllifinin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanda dirijorluq sənətinin tarixi Azərbaycan professional musiqi sənətinin ümumi inkişaf prosesi ilə sıx bağlı olmuşdur. Belə ki, XIX-XX əsrlərin sərhədlərində geniş və aktiv professional inkişaf yoluna qədəm qoymaqla o, nəinki bütün sahələrin, həm də xalqımızın ümumi musiqi mədəniyyətinin çiçəklənməsinə səbəb olmuşdur.

Müasir Azərbaycan musiqi elmi diqqətəlayiq mənbələrlə zəngindir. Burada ilk növbədə Azərbaycan professional musiqi mədəniyyətinin inkişafına işıq salan tarixi mənbələr mövcuddur. Həm də burada Azərbaycan musiqi tarixinə dair meydana çıxan

çoxsaylı elmi əsərlər cəmləşmişdir: bəstəkar yaradıcılığı, ifaçılıq sənətinin müxtəlif sahələri, folklor, musiqi təhsili, publisistika və s. Bütün bu əsərlərdə qeyd olunur ki, XIX əsrin II yarısı və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın professional musiqi mədəniyyətinin tarixi şərtləri Qərbi Avropa və rus musiqi sənətinin təsiri və geniş yayılması ilə sıx bağlı olmuşdur. Sosial-iqtisadi və siyasi inkişafdan irəli gələrək bu yol milli musiqi mədəniyyətinin tərəqqisində ən mühüm və yeni mərhələ idi.

Azərbaycan dirijorluq sənətinin inkişaf tarixini ümumiləşdirərək müəllif qeyd edir ki, onun təşəkkülündə və sonrakı inkişafında aşağıdakı faktorlar böyük əhəmiyyət daşımışdır:

- XIX əsrin sonundan etibarən Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə Avropa təsirinin fəal inteqrasiya prosesi;

- XX əsrin əvvəllərində təşəkkül tapan üç mərhələli professional musiqi təhsili (ibtidai, orta və ali) və Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin bərqərar olması;

- Azərbaycana dəvət olunmuş xarici dirijorların pedaqoji fəaliyyəti, ilk professional dirijor nəslinin yetişməsi;

- bəstəkarlıq və dirijorluq fəaliyyətini uzlaşdıran ilk Azərbaycan bəstəkarlarının rolu, geniş praktiki təcrübənin yeni professional dirijorlar nəslinə ötürülməsi;

- ilk Azərbaycan xor və opera-orkestr dirijorlarının bu sənətin inkişafında əhəmiyyəti;

- müasir Azərbaycan dirijorluq məktəbinin Qərbi Avropa və rus ifaçılıq nailiyyətlərinə inteqrasiyası;

- müasir Azərbaycan dirijorluq məktəbinin beynəlxalq miqyasda tanınması və əldə etdiyi nailiyyətlər.

Ümumilikdə, müasir Azərbaycan dirijorluq sənətinin tarixi inkişaf mərhələsinnin tədqiqi göstərir ki, bu sahə Qərbi Avropa və rus musiqi mədəniyyətinin zəngin ənənələri zəminində inkişaf etmişdir. Azərbaycan dirijorluq mədəniyyəti və məktəbinin yaradılmasında böyük zəhmət sərf edən Ü.Hacıbəyli tərəfindən əsas qoyulmuş musiqili-tarixi ənənələr təsdiq edir ki, dünya dirijorluq sənətinə aktiv inteqrasiya olunması sonrakı inkişaf üçün səmərəli və əhəmiyyətli olmuşdur.

II Fəsil “Dirijorluq fakültəsi tələbələrinin peşə hazırlığının əsas istiqamətləri” adı daşıyır. Bu fəsildə dirijorluq fəaliyyətinin nəzəri və praktiki sahələri üzrə aparılan təhlillər iddiaçıya aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan vermişdir:

- bu sənət növünə xas olan individual-psixoloji, professional, bədii-estetik və şəxsi göstəricilər onun müəllif məzmunu və üslubuna, daha sonralar isə dirijorların peşə hazırlığının meydana çıxmasına səbəb olmuşdur;

- dirijor fəaliyyəti dərin yaradıcı proses olub, geniş polistilistik idarəetməyə yiyələnməni və onun tətbiqinə səbəb olmuşdur;

- dirijorluq sənəti öz şəklini daim dəyişərək improvizəli hal alan, hər dəfə yeniləşən dirijorluq texnologiyalarından təşkil olunmuşdur. Bunların içərisində innovasiyalıq, çoxsaylı variantlıq, dinamiklik, çeviklik və s. texnikalar, üsul və vasitələr özünü göstərir;

- musiqi ifaçısının fərdiliyini, onun ruhi aləmini, professional və şəxsi keyfiyyətlərini dərk etmədən dirijorluq sənəti özünü tam şəkildə ifadə edə bilməz;

- dirijorla orkestr arasındakı qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı təsir, onların həmrəyliyi dirijorun fəaliyyətində özünü göstərən xüsusi yaradıcılıq formalarından biridir;

- dirijorluq sənəti elm və mədəniyyətin bütün sahələrini əhatə edir. Din və fəlsəfə sahəsində geniş və hərtərəfli surətdə dərin bilik tələb edir və bu səbəbdən universaldır.

Dirijorluq fəaliyyətinin metodikasından xəbərdar olmaq bu işin zəruri nəzəri fundamentini təşkil edir. Dirijorluğun praktik-təcrübi tətbiqinə ustalıqla nail olmaq üçün nəzəri biliklərə yiyələnmək lazımdır, nəzəri cəhətdən bacarıq və qabiliyyətləri mənimsəmək, onun spesifikasiyasına bələd olmaq zəruridir. Dirijor kollektiv işin ifaçılıq xüsusiyyətlərinə əsaslanıb, onları həm də inkişaf etdirərək, təkmilləşdirir. Psixoloji kommunikativliyi və tolerantlığı sayəsində dirijor özü ilə orkestr arasında həmahənglik və ahəngdarlıq əldə edir. Belə harmonik uyğunluq birinci növbədə qarşılıqlı həmrəylik tələb edir, daha sonra isə qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır. Dirijor öz qarşısındakı sırf professional-ifaçılıq məsələlərini (orkestrin ifa keyfiyyəti, onun intonasiya düzgünlüyü, tembr və dinamik palitra, ritm-ansambl) praktiki işi ilə uzlaşdırmağı bacarır: musiqiçilərin

ifaçılıq səviyyəsini inkişaf etdirərək, təkmilləşdirir, ifaçıların yaradıcı marağını və bədii zövqünü yüksəldir, musiqiçilərin fərdi keyfiyyətlərini öyrənir, yaradıcı ünsiyyət və qarşılıqlı anlayış prosesini düzgün bir şəkildə təşkil edir, kollektivdə sağlam və gümrah psixoloji ab-hava yaradır.

Dirijor və kollektiv arasında müvəffəqiyyətli müştərək işi təşkil etmək üçün bütün musiqiçilərə bu və ya digər dərəcədə psixoloji kommunikativlik xas olmalıdır ki, qarşılıqlı əlaqə, müştərək yaradıcılıq işi meydana gəlsin. Kollektivdəki birlik fikir ümumiliyinin, məsələnin həllinə dair həmrəyliyin yaranmasına imkan verir. Bu isə müştərək işin uğuruna və müvəffəqiyyətinə sözsüz təsirini göstərir, həm musiqiçilərin, həm də dirijorun effektiv surətdə professional yaradıcı simasının inkişafı üçün xüsusi senzitiv şərait yaradır. Ümumilikdə, tədqiqat işinin müəllifi belə qənaətə gəlir ki, müasir dirijor nəzəri, praktiki bilik, bacarıq və qabiliyyətlərə yiyələnəndən əlavə, psixoloji-etik mədəniyyətə malik olmalıdır. Çünki hazırkı dövrdə bütün bunlar ali təhsil müəssisəsində dirijorların peşə hazırlığının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

III Fəsil “Dirijorluq fakültəsi tələbələrinin peşə hazırlığı üzrə təcrübi-eksperimental işin keçirilməsi” adı daşıyır və bütünlüklə təcrübi-eksperimental işə həsr olunmuşdur. Tədqiqat işinin tarixi-nəzəri və praktiki materiallarından irəli gələrək müəllif belə qənaətdədir ki, dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığı üç əsas istiqamətdə aparılmalıdır (nəzəri, praktiki və psixoloji-etik) və didaktik dirək bu səmtə yönəldilməlidir. Təcrübi-eksperimental iş üç əsas mərhələni əhatə etmişdir: I – konstataciyaedici, II – formalaşdırıcı, III – kontroledici. Birinci mərhələdə iki tədris ilini əhatə edən və empirik xarakter daşıyan konstataciyaedici eksperiment həyata keçirilmişdir (2012-2014). Belə ki, bu proses zamanı əsasən dirijorluq fəaliyyətinin başlıca əlamətlərinin müşahidə edilməsi, onların işlənilməsi, hazırlanması, nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlıq səviyyələrinin bir-biri ilə uyğunsuzluğu müşahidə olunmuşdur. Eyni zamanda dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin psixoloji-etik göstəricilərinin geridə qalması üzə çıxmışdır.

Bu eksperiment Bakı Musiqi Akademiyasının xor və opera-simfonik dirijorluğu kafedrasında və parallel olaraq Azərbaycan Milli Konservatoriyasının xalq çalğı alətləri şöbəsinin bazasında, Bakı Musiqi Kollecinin xor dirijorluq şöbəsində və Naxçıvan Dövlət Universitetinin incəsənət fakültəsinin bazasında (orkestr alətləri və dirijorluq kafedrası) həyata keçirilmişdir. Birinci mərhələdə tələbələrin nəzəri bilikləri və praktiki bacarıqları qiymətləndirilmişdir. Təhsil alan tələbələrin psixoloji-etik keyfiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün 20 bənddən ibarət olan və bu eksperiment üçün xüsusi olaraq tərtib edilən anket hazırlanmışdır. Bu anketlə bərabər, müəllifin tələbələrlə apardığı xüsusi söhbətlər və diskussiyalar qeydə alınmışdır. Burada hazırlanmış xüsusi suallara əsasən kollektivin idarə olunmasına münasibət, musiqiçilərlə yaradıcı ünsiyyət yaratmaq bacarığı, çətin situasiyalardan çıxış yolları müəyyənləşdirilmişdir. Özünütəhlil meyarları, tələbələrin öz fəaliyyətinə tənqidi münasibəti sınaqdan çıxarılmışdır. Konstatasiyaedici eksperiment prosesində eyni zamanda dirijor fəaliyyəti qiymətləndirilmişdir (dirijor kvalimetriyası). Konstatasiyaedici eksperimentlərin nəticələri tələbə-dirijorların xüsusi təlim sisteminin gerçəkləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan növbəti eksperimentlərin zəruriliyini təsdiqləmişdir.

Əldə olunan nəticələri nəzərə alaraq müəllif təcrübi-eksperimental işin ikinci mərhələsinə başlamışdır. Bu formalaşdırıcı eksperiment Bakı Musiqi Akademiyasının dirijorluq fakültəsinin tələbələrinin iştirakı ilə həyata keçirilmişdir.

İkinci mərhələ 2014-2018-ci illəri əhatə edərək dörd tədris ili ərzində baş tutmuşdur. Mühazirə və seminarlar, praktik kontrol məşğələlər müəllifin özü tərəfindən aparılmışdır. Kontrol-kəsirlər, sorğular, imtahanlar, anketlər isə Bakı Musiqi Akademiyasının xor dirijorluq kafedrasının müəllimlərinin iştirakı ilə baş tutmuşdur. Formalaşdırıcı eksperimentin dinamika və məzmunu tələbələr üçün yaradılmış dirijorluq fənlərinin tədris metodikası üzrə mühazirə kurslarında (bakalavr dərəcəsi), eyni zamanda ixtisas üzrə individual məşğələlərdə cəmləşmişdir. Aparılan eksperimentin formalaşdırıcı mərhələsi və onun yekun nəticələri dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrdə hər üç başlıca istiqamətin effektivliyinin müəyyənləşdirilməsinin əsas göstəricisi olmuşdur. Ümumilikdə isə

yerinə yetirilən tədqiqat işi “Dirijorluq fənlərinin tədrisi metodikası” üzrə keçirilmiş mühazirələr əsasında elmi nöqteyi-nəzərdən əsaslandırılmışdır.

Mühazirə kursları ilə yanaşı, müəllif tərəfindən həm də ixtisas üzrə fərdi dərslər keçirilmişdir. Bu mühazirələr müəllifin təcrübədə praktik surətdə sınaqdan keçirdiyi nəzərə biliklərə əsaslanır. Tələbə tərəfindən əldə olunmuş biliklərin, tələbənin təcrübi fəaliyyətinin effektivliyini və səmərəliliyini sınaqdan keçirən praktik aprobeasiya bu dərslərin məqsəd və vəzifələrini təşkil etmişdir. Beləliklə, pedaqoq öz nəzəri mühazirələrində tələbələrin əldə etdiyi bilikləri bilavasitə müşahidə etmək imkanına malik olmuşdur.

Eksperimentin dinamikası tələbələrlə məşğələlər prosesində həyata keçirilmişdir. Müəllif tələbələrə keçirdiyi mühazirələr zamanı onların diqqətini gələcək fəaliyyətlərinin dəqiq olaraq hansı istiqamətə yönəldilməsinə, psixoloji-etik hazırlığın zəruriliyinə və bu təcrübənin ali təhsil müəssisəsində keçirilməsinin vacibliyinə yönəlmişdir.

Praktik olaraq hər bir mühazirə və seminar zamanı dərslərin əsas mövzunu “qohum tonallıqlara modulyasiya” təşkil etmişdir – yəni, dirijorluq sənətinin psixoloji-etik mahiyyəti ətrafında iş həyata keçirilmişdir. Nümunə olaraq müəllif tərəfindən məşhur dirijorların fəaliyyətinə nəzər salınmışdır, tələbələrə onların dirijorluq üslubu və texnikası, kollektivi idarə etmək bacarığı izah edilmişdir, müsbət və mənfi məqamlara nəzər yetirilmişdir.

Tələbələrə müxtəlif mövzuları əhatə edən xüsusi seminar tapşırıqları verilmişdir. Tələbələr həmin mövzuları müstəqil şəkildə öyrənilib çıxış etməklə, bu və ya digər mövzuya dair öz fikir və mülahizələrini, mövqelərini bildirmişlər.

Formalaşdırıcı eksperiment zamanı dirijor fəaliyyətini səciyyələndirən spesifik cəhətlər və mühüm xüsusiyyətlər barədə tələbə-dirijorlara bəhs edilmişdir. Bunlardan dirijorluq istedadı, ustalığı, dirijor davranışları, peşəkar dirijorluq səriştəsi və funksiyalarını qeyd etmək olar. Bütün bunlar dirijorluq peşəsinin mahiyyətinin dərkedilməsinə bilavasitə aid olduğuna görə Bakı Musiqi Akademiyasının tələbələri ilə müəyyən nəzəri təhlillərə nəzər yetirilmişdir.

Tədris ilinin sonunda dörd il müddətində müəllif tərəfindən dörd kontrol yoxlama həyata keçirilmişdir. Kontrol və eksperimental

qruplarla keçirilən bu yoxlamalar zamanı formalaşdırıcı eksperimentlərdə əldə olunanlar qeydə alınaraq müqayisə olunmuşdur.

Nəzəri və praktiki hazırlıq səviyyəsini üzə çıxaran bütün bu kontrol yoxlamalar müəllif tərəfindən 2015, 2016, 2017 və 2018-ci tədris ilinin yay sessiyası ərzində tələbə-dirijorların qiymətləndirilməsi əsasında həyata keçirilmişdir. Onların psixoloji-etik hazırlığı isə xüsusi hazırlanmış anket əsasında yoxlanılmışdır. Nəticələr 3.2.1 cədvəldə ümumiləşdirilərək öz əksini tapmışdı.

Cədvəl 3.2.1

Tədris ili	Tələbələrin sayı	Hazırlıq səviyyəsi		
		Nəzəri	Praktiki	Psixoloji-etik
2015	10	orta	orta	orta
2016	11	orta	orta	yüksək
2017	6	yüksək	orta	yüksək
2018	11	yüksək	yüksək	yüksək

İkinci yekun kontrol yoxlama müəllif tərəfindən 2018-ci tədris ilinin yay sessiyası ərzində həyata keçirilmişdir. Burada tələbə-dirijorların hər üç hazırlıq səviyyəsinin nəticələri müqayisə olunmuşdur (cədvəl 3.2.2).

Cədvəl 3.2.2

Ali təhsil müəssisəsi	Tələbələrin sayı	Hazırlıq səviyyəsi		
		Nəzəri	Praktiki	Psixoloji-etik
BMA	11	yüksək	yüksək	yüksək
NDU	3	yüksək	orta	orta
AMK	6	yüksək	orta	orta
BMK	5	orta	orta	ortadan aşağı

Formalaşdırıcı təcrübənin sonunda bütün eksperimental işə yekun vurulmuşdur. Hazırkı materialları araşdırıb müqayisə edərək, dissertasiya işinin müəllifi Bakı Musiqi Akademiyasının

tələbələrindən təşkil olunmuş eksperimental qrupda psixoloji-etik hazırlıq səviyyəsinin yüksəldiyini üzə çıxarmışdır.

Nəticə.

Tələbə-dirijorların peşə hazırlığının tədqiqat dinamikası üç əsas istiqaməti əhatə etmişdir: tarixi icmal, nəzəri tədqiqat və eksperimental tətbiqat.

Tarixi baxış zamanı müəyyən olunmuşdur ki, dirijorluq sənətinin banilərindən olan F.List, R.Vaqner, H.Byulov və digər musiqiçilər tərəfindən bu sahənin zənginləşdirilməsi dirijorluq sahəsində elmi-nəzəri fikrin gələcək inkişafı üçün həm yaradıcı impulsa çevrilmişdir, həm də bu sahənin xüsusi əhəmiyyətini, mürəkkəbliyini və sonrakı dövrlərdə əldə etdiyi müstəqilliyini müəyyənləşdirmişdir.

Dirijorluq sənətinin tarixi inkişafı bəstəkar yaradıcılığı və musiqi ifaçılığı ilə sıx bağlıdır. Çünki məhz bu proseslərin intensivliyi professional dirijorların, öz sənətinin əsl ustalarının yetişməsinə zərurət yaratmışdır. Dirijorluq sənəti təkmilləşdikcə dirijorluq haqqında elmi fikir də inkişaf etməyə başlamışdır. Görkəmli dirijorların fəaliyyətinə həsr olunmuş müəllif monoqrafiyaları dirijorluq sənətinin nəzəri və təcrübi fundamentinin əsasını qoymuşdur. Böyük sənətkarlara həsr olunmuş elmi əsərlərin məzmununda bədii-estetik və elmi-metodik xüsusiyyətlər harmonik vəhdətdə göstərilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində R.Kan-Şpeyer, A.Pazovski, B.Valter və Q. Şerxenin tədqiqatları dirijor ifaçılığı sahəsindəki ilk fundamental tədqiqatlar sırasında olmuşdur. Bu müəlliflər dirijor ifaçılıq sənətini nəzəri cəhətdən ilk dəfə tədqiq edənlərdir. Onlar öz bədii-estetik və etik prinsiplərindən irəli gələrək öz elmi əsərlərində dirijorluq sənətinin geniş praktiki təcrübəsini ümumiləşdirmişlər və dirijorluğun mühüm problemlərinin həllinə dərin individual münasibət göstərmişlər. Dirijorluq sənətinin inkişafı zamanı həmin müəlliflərin nəzəri irsi elmlə təcrübənin bir-biri ilə uzlaşmasında böyük əhəmiyyət daşımışdır.

Bu müəlliflərin dirijorluq təcrübəsinin təhlil göstərir ki, dirijorların peşə hazırlığında mühüm əlamətləri irəli sürməklə, onlar üç əsas istiqamətə böyük əhəmiyyət vermişlər:

- hərtərəfli nəzəri bilik;
- praktiki bacarıq və qabiliyyət;
- psixoloji hazırlıq.

Qeyd etmək vacibdir ki, dirijorluq sənəti inkişaf etdikcə və dirijorların peşə hazırlığı yüksəldikcə dirijorun mənəvi-ruhi keyfiyyətlərinə və onun psixoloji hazırlığına olan diqqət də artır. Bu mənada rus dirijorlarından L.Ginzburq, İ.Musin, G.Rojdestvenski, Q.Yerjemski və digərlərinin məşhur əsərləri əhəmiyyətli rol oynamışdır. Dirijorluq sənətinin müasir nümayəndələri və alimlər bu əsərləri ən mühüm mənbə hesab etmişlər.

Azərbaycan dirijorluq sənətinin tarixi icmalı göstərir ki, XIX əsrin II yarısı və XX əsrin əvvəllərində Qərbi Avropa ilə Azərbaycan musiqi mədəniyyəti və ifaçılıq sənətinin qarşılıqlı əlaqəsinin mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. Bakı səhnəsində çıxış edən xarici dirijorların fəaliyyəti, sürətlə inkişaf edən Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbi, dirijor pultu arxasında duran ilk professional Azərbaycan bəstəkarlarının fəaliyyəti, dəvət olunmuş dirijorların pedaqoji fəaliyyəti, onların yetirmələri olan ilk professional Azərbaycan dirijorları, dünya dirijorluq sənətinin nailiyyətlərinin, Qərbi Avropa və rus dirijorluq sənətinin müasir Azərbaycan dirijorluq məktəbinə aktiv təsiri bu mənada diqqətəlayiqdir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, Ü. Hacıbəyli tərəfindən əsas qoyulmuş musiqili-tarixi ənənələr müasir Azərbaycan dirijorluq sənətinin nailiyyətlərinə səbəb olmuşdur və bu, hər zaman aktual bir məsələdir. Çünki bu gün dünya musiqi mədəniyyətinə fəal inteqrasiya ən proqressiv yoldur.

Tədqiqat işinin mövzusu ilə bağlı aparılan tarixi icmal zamanı əldə olunmuş nəticələr göstərir ki, dirijorların peşə hazırlığının elmi cəhətdən əsaslandırılması zamanı üç əsas istiqamət özünü büruzə vermişdir: nəzəri, praktiki və psixoloji-etik.

Dirijorların peşə hazırlığının nəzəri, praktiki və psixoloji-etik istiqamətlərini səciyyələndirən əsas cəhətləri vurğulayaq.

Dirijorluq sənəti sənətkarlıq mücəssəməsidir. Çünki hər bir maestronun üslubu individual psixoloji, professional, bədii-estetik və şəxsi göstəricilərə malikdir. Bu çoxvariantlı, dinamik, çevik idarəetmə ilə fərqlənən dərin yaradıcı proses olub, musiqi əsərinin

interpretasiyasını, onun yaradıcı surətdə ifasını meydana çıxarır. Dirijorluq fəaliyyəti ayrı-ayrılıqda hər musiqi ifaçısının individuallığının, onun mənəvi-ruhi, professional və şəxsi keyfiyyətlərinin dərk olunması deməkdir. Orkestrlə vəhdətdə olmaq, musiqi alətlərini bilmək, başa düşüb, dərk etmək dirijora xas olan xüsusi yaradıcılıq formasıdır. Dirijorluq sənəti elm və incəsənətin müxtəlif sahələrində, o cümlədən din və fəlsəfə sahəsində geniş və universal biliklər tələb edir. Geniş və hərtərəfli görüş dairəsinə ehtiyac duyur.

Dirijorların peşə hazırlığı metodikası dirijor fəaliyyətinin nəzəri, praktiki və psixoloji-etik biliklər kompleksinin, bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin zəruri fundamenti olub, onların praktiki cəhətdən ustalıqla tətbiq edilməsinə imkan yaradır. Dirijorluq sənətinin fundamental metodik əsaslarına dayaqlanmaq, hər bir musiqi ifaçının individuallığını öyrənmək dirijorda xor və orkestrə rəhbərlik keyfiyyətləri yetişdirir, onun öz qarşısına qoyduğu məqsəddən, situasiyalardan və digər amillərdən irəli gələrək dəyişir, improvizəli hal alır. Psixoloji kommunikativlik və tolerantlıq, yaradıcı dialoq, əməkdaşlıq və ünsiyyət nəticəsində dirijor orkestrlə tam harmonik vəhdət əldə edir ki, bu da yaradıcı məsələlərin həllində fikir birliyinə səbəb olur və bütün bunların nəticəsi olaraq o, bir canlı vücut kimi uğur və nailiyyətlərin mütləq bir şəkildə əldə olunmasına gətirib çıxarır.

Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığında psixoloji və etik məsələlər onların ümumi inkişafının mühüm elementini təşkil edir. Bu cəhətlər ifaçılarla emosional ünsiyyət yaratmağa imkan verir, kommunikativ çevikliyi, ruh yüksəkliyini təmin edir, yaradıcılığa, əməkdaşlığa sövqləndirir, müsbət psixoloji ab-hava yaradır və ümumiyyətlə, dirijorluq fəaliyyətinin effektivliyini müəyyənləşdirir.

Beləliklə, dirijorların nəzəri, praktiki və psixoloji-etik hazırlığı onların professional və şəxsi inkişafının effektivliyi üçün xüsusi senzitiv şərait yaradır.

Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığının əsas istiqamətləri Respublikanın bir neçə ali təhsil müəssisəsinin, o cümlədən Ü. Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası, Naxçıvan

Dövlət Universiteti, Azərbaycan Milli Konservatoriyası və Bakı Musiqi Kollecinin bazasında həyata keçirilən təcrübi-eksperimental iş zamanı aprobeasiya olunmuşdur.

Dirijorluq fakültəsində təhsil alan tələbələrin peşə hazırlığının praktik-əmali cəhətdən həyata keçirilməsi nəzəri, praktik və psixoloji-etik hazırlığa əsaslanaraq, keçirilən konstataasiyaedici, formalaşdırıcı, kontroledici eksperimentlər ərzində yüksək nəticə və effektivlik nümayiş etdirmişdir.

Beləliklə, Bakı Musiqi Akademiyasının tələbə-dirijorlarının peşə hazırlığı zamanı onların psixoloji-etik səviyyəsinin yoxlanılmasından ötrü keçirilən yekun təcrübi-eksperimental işin göstəriciləri aşağıdakılardan ibarətdir: tələbələrin ixtisas seçiminin dərk olunması və bu baxımdan onun ümumi səviyyənin həqiqi mənada yüksəldilməsi; dirijorluq peşəsinin polifunksional olmasının, onun ümumi nəzəri, praktiki və psixoloji-etik mənasının başa düşülməsi; xor və orkestri idarə etmə üzrə elmi ədəbiyyata, etik təlim və tərbiyə məsələlərinə, dirijor ifaçılığı üzrə elmi-nəzəri əsərlərə maraq göstərilməsi, dirijorluq sənətinin görkəmli nümayəndələrinin praktiki fəaliyyətinin təhlili buna misaldır.

Bütün bu xüsusiyyətlər ümumilikdə dissertasiya işində yerinə yetirilən işin praktiki və nəzəri əhəmiyyətini sübut edir.

Dissertasiyanın əsas nəticələri aşağıdakı elmi nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Qafulov, A.M. Dialoq dirijorluq fəaliyyətinin prinsipi kimi // – Qorno-Altaysk: “Elm mədəniyyət və təhsil dünyası”, – 2017. №5(66), – s.79-81.

2. Qafulov, A.M. Dirijorluq idarəetməsinin polistilistikası // – Bakı: “Konservatoriya”, – 2017. №3(37), s. 50-53.

3. Qafulov, A.M. Dirijorluq fəaliyyəti bilik, bacarıq və vərdişlərin fərdi-peşəkar kompleksi kimi // “Müasir elmin problemləri və perspektivləri.” XIX Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, – Moskva: – 28 sentyabr, – 2017, – c. 33-35.

4. Qafulov, A.M. Dirijorluq kvalimetriyasına dair//– Bakı: “Elmi əsərlər”, – 2017. № 24, – s. 158-162.

5. Qafulov, A.M. Dirijorun psixoloji hazırlığı // – Bakı: “Sənət Akademiyası”, – 2018. №1(4), – s. 93-95.

6. Qafulov, A.M. Azərbaycanda dirijorluq sənətinin inkişaf tarixi. // – Bakı: “Harmoniya”, – 2018. №17, – s. 1-4.

7. Qafulov, A.M. Dirijorluq sənəti sahəsində elmi ədəbiyyatın qısa təhlili // – Bakı: “Mədəniyyət dünyası”, – 2018. №36, – s. 38-42.

8. Qafulov, A.M. Dirijorluq fakültəsi tələbələrinin etik hazırlığı // “Türksoylu xalqların musiqi mədəniyyətini tədqiqi problemləri.” XVII Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, – Bakı: – 2018, – s.135-137.

9. Qafulov, A.M. Azərbaycanda dirijorluq sənətin inkişafının tarixi şərtləri // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII elmi konfransı, – Bakı: – 22 – 23 noyabr, – 2018, – s. 335-338.

10. Qafulov, A.M. Dirijorluq idarəetməsinin texnologiyası // – “Müasir dövr humanitar sahənin elm, təhsil və yaradıcılıq problemləri üzrə elmi və elmi-tədqiqat fəaliyyətinin istiqamətləri və mühüm nəticələri”. VI Respublika elmi-praktiki konfrans, – Bakı, – 28 fevral 2019, – s. 186-189.

11. Qafulov, A.M. Ali təhsil müəssisəsində dirijorların peşə hazırlığı haqqında // – Bakı: “Musiqi dünyası”, – 2019. №2/79, – s. 52-57.

Dissertasiyanın müdafiəsi ____ 2021-ci il tarixində saat ____ Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.36 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Ş. Bədəlbəyli küçəsi, 98

Dissertasiya ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Ü. Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rəsmi internet saytıda yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat ____ 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.06.2021

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 36437 işarə

Tiraj: 30